

ALLIUM TÜRLERİNİN SÜS BİTKİSİ OLARAK KULLANILMASI

Özgül KARAGÜZEL⁽¹⁾

ÖZET

Allium'ların süs bitkisi olarak kullanılan türleri yurt dışında değişik kullanım alanları bulmakta, ülkemizde ise doğal olarak bol miktarda bulunan bu türlerden herhangi bir şekilde yararlanılmamaktadır. Bu makalede süs *Allium*'larının yurt dışındaki kullanım alanlarından ve kısaca yetiştiriciliklerinden bahsedilerek ülkemiz açısından değerlendirilebilir olanakları belirtilmiştir.

1.GİRİŞ

Türkiye, onbine yakın bitki türü ile dünyanın en zengin florasına sahip ülkelerinden birisidir. *Liliaceae*, *Iridaceae* ve *Amaryllidaceae* familyalarına dahil 500'den fazla çiçek soğanı türü doğal olarak ülkemizde yetişmektedir (BAYTOP VE MATHEW, 1984). Akdeniz Bölgesi, özellikle de Antalya yöresi bu açıdan oldukça zengindir. *Liliaceae* familyasına ait olan *Allium* türü çiçek soğanları da Antalya florasının zenginlikleri arasında yer almaktadır.

Allium'lar yurt dışında süs bitkisi olarak oldukça geniş alanlarda kullanılmasına rağmen ülkemizde hiçbir şekilde değerlendirilmemektedirler. Oysa ülkemiz kesme çiçek sektöründe ihracat için üretimin yaklaşık % 82'si tek bir tür; spreyl karanfil ve İngiltere gibi tek bir pazar üzerinde yoğunlaşmış durumdadır (İGEME, 1999). Bu ise henüz ciddi bir sektör olabilme aşamasına gelebilmiş olan süs bitkileri yetiştiriciliği açısından son derece kritik bir durumdur. Gelişen ve rekabetin her geçen gün değişik boyutlar kazandığı dünyamızda sektördeki çeşitliliği arttırmak zorunluluğu vardır. Aksi halde sektörün yakın bir gelecekte ciddi boyutlarda zarar görmesi ve hatta yok olması kaçınılmaz bir sorun olarak karşımıza çıkabilir. Özellikle son on yıl içerisinde Kenya, Zimbabve ve Ekvator gibi üçüncü dünya ülkelerinin gelişmiş ülkelere teşvik edilmeleri ve hatta teknoloji ve know-how transferleri ciddi bir rakip olarak görülmektedir. Bu nedenle alternatif çiçeklere ve pazarlara yönelmesi acilen gereklidir. Yine iyi bir vazo ömrüne sahip olan *Allium*'ların kuru çiçek olarak değerlendirilebilmesinin ya da turizmin önemli bir yer tuttuğu bölgemizde çevre düzenlemelerinde kullanılabilmesinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Sonuçta ticari çiçekçilik açısından ümitvar olan *Allium*'ların kültüre alınması ve ıslah çalışmalarının bir an önce başlatılması gerekmektedir.

2. ALLIUMLARIN YERYÜZÜNDEKİ DAĞILIMLARI VE TARİHÇESİ

Dünyada toplam 700 *Allium* türü bulunmakta olup bunların büyük çoğunluğu kuzey yarımkürede Avrupa, Kuzey Afrika ve Asya'da, bir kısmı Güney Amerika'da, bir tür de Antarktika'da yer alır (KİK VE ARK., 1999)..

Süs bitkisi olarak kullanılan *Allium*'ların çoğu 19.yy'da tanınmıştır. 1887'de Eduard Regel ve diğer botanikçilerin birçok türü tanımlamasıyla 19.yy'ın sonunda az sayıda *Allium* türü kültüre alınmıştır. Süs türlerine ilk olarak Petersburg botanik bahçesi ve diğer Avrupa bahçelerinde rastlanmıştır

(DADD,1987).

(1) Ziraat Yüksek Mühendisi, Narenciye ve Seracılık Araştırma Enstitüsü - ANTALYA

3. DÜNYADAKİ *ALLIUM* ÜRETİMİ

Süs *Allium*'larının en geniş ticari üretimleri Hollanda'da yapılmaktadır. Hollanda'da 1995-1996 yılları ile 1998-99 yılları arasında süs *Allium* soğanlarının üretim alanı % 33'lük artışla 85 hektardan 113 hektara yükselmiştir (PVS/BKD, 1998-1999). Bu ülkedeki kesme çiçek üretiminin % 26'sını *Allium*'lar oluşturmaktadır.

Hollanda'dan başka İsrail, Fransa ve Japonya'da da *Allium* üretimi yapılmaktadır.

Bugün Almanya, İsrail, İngiltere ve Amerika'da uzmanlaşmış *Allium* koleksiyoncuları bulunmakta ve birçok botanik bahçesinde bu tür yer almaktadır.

4. TÜRKİYE'DEKİ *ALLIUM* LARIN DURUMU

Ülkemiz florasında *Allium*'lar 150 kadar doğal türü ile en çok türe sahip bitki cinsi olup (ANONİM, 2000) bunların da 57 tanesi endemiktir. Sadece Antalya yöresinde 34 tane doğal *Allium* türü bulunmaktadır.

5. *ALLIUM* LARIN BOTANİK ÖZELLİKLERİ

Allium'ların soğanları zarlıdır. Soğan çapı *A.neapolitanum*'daki gibi 3 cm'den *A.giganteum*'daki gibi 20 cm'e kadar değişir (DE HERTOOGH ve LE NARD, 1993).

Yaprakları silindirik ve çukurdur, aşağı doğru kıvrılır. Türlerle göre yaprak sayısı değişir.

Çiçekleri sapın uç kısmında şemsiye şeklindedir. Şemsiyelerin açımı genelde 1 veya 2 haftada sona erer. Çiçekler 6 tepalli, 6 anter ve 1 pistile sahiptir (BRYAN, 1989).

Çiçeklenme türlerle bağlı olarak Mayıs-Ağustos ayları arasında olmaktadır. Çiçeklenmeden sonra soğanlar olumsuz çevre koşullarına dayanıklılık için dormansi denilen dinlenme periyoduna girerler. Yaz aylarına denk gelen bu dönemin süresi çevre koşullarının durumuna bağlıdır.

Süs *Allium*'larının pembe, mor, beyaz, sarı, kırmızı ve mavi gibi çok değişik renkleri vardır. *A.neapolitanum*, *A.cowanii* gibi bazı türleri güzel kokuludur.

6. *ALLIUM* LARIN KULLANIM ALANLARI

Yurt dışında *Allium*'lar özellikle ilkbahar ve yaz aylarında kaya bahçeleri ve bordürlerde bahçe bitkisi olarak, kesme çiçek, kuru çiçek ve saksılı bitki olarak değerlendirilmeleri yanında tıbbi ve itri bitki olarak da kullanılmaktadırlar.

Kesme çiçek olarak en fazla kullanılan türler *A.aflatunense*, *A.sphaerocephalon* ve *A.giganteum*'dur.

A.aflatunense: İsrail'de en fazla yetiştirilen tür olup anavatanı Anadolu'dur. Boyu 90 cm, soğan çapı 10 cm'dir. Rengi pembedir. ***A.sphaerocephalon***: Kuzey Amerika'da en yaygın kullanılan türdür. Ülkemizde ise Kırklareli, Edirne, Çanakkale,, Denizli, Muğla, Akseki ve Manavgat'ta doğal olarak bulunur. Aynı zamanda kuru çiçek olarak da değerlendirilebilir. ***A.giganteum***: Asya orijinli bir türdür. "Gigant" kelimesi çok büyük anlamında olup 150 cm'lik boyu ile tüm *Allium*'ların içerisinde en uzun boylusudur.

Saksılı bitki olarak en yaygın kullanılan tür ***A.neapolitanum***'dur. Avrupa'nın Akdeniz bölgelerinde bol miktarda bulunur. Yurdumuzda ise İzmir, Seferihisar, Çeşme, Muğla, Bodrum ve Antalya yayıldığı alanlardır. Beyaz renkli olan bu türün kokusu çoğu *Allium*'ların tersine oldukça hoştur.

Kaya bahçelerinde ise *A.karataviense* ve *A.moly* çok sık kullanılmaktadır. ***A.karataviense***: Türkistan

orijinli bir türdür. Çiçekleri beyaz ve pembe. Çok büyük çiçek başına sahip ve yapraklarının göz alıcı olması bu bitkiyi popüler hale getirmiştir. **A.moly**: Avrupa'nın Akdeniz sahillerinde doğal olarak bulunur. Kesme çiçek olarak da değerlendirilebilmektedir. Çiçek rengi parlak sarıdır.

Kuru çiçek olarak kullanılan en popüler tür **A.christophii**'dir. Acem yıldızı olarak da isimlendirilir. Kurutulmuş çiçek başları Avrupa'da yılbaşı dekorasyonlarında çok kullanılır. Türkistan orijinlidir. Çiçek rengi mordur.

7. ALLIUMLARIN ÜRETİMİ

Süs *Allium*'larının üretiminde ticari olarak daha çok iki sistem kullanılmaktadır. Yavru soğandan üretim ve tohumdan üretim. Doku kültürü ile üretim ise birkaç tür dışında gelişmemiştir. Yavru soğan ile üretim yapıldığında çiçeklenme için en az 2 yıl gerekmektedir. Tohumdan üretim ise daha çok vegetatif olarak kolayca çoğaltılamayan *A.christophii* gibi bazı türlerde yapılmaktadır. Tohum ekiminden sonra soğan büyüklüğünü alması için 2-3 yıl çiçeklenme için ise 4 yıl gerekmektedir. Doku kültürü ile üretim *A.ampeloprasum*, *A.aschersonianum* ve *A.aflatunense*'de yapılır. *A.aflatunense*'nin çiçek salkımının eksplantlarının kültüre alınmasıyla 1 ay içerisinde tek bir soğandan yüzlerce soğan elde edilmektedir. (DE HERTOGH ve LE NARD, 1993).

8. ALLIUMLAR İLE İLGİLİ YAPILMIŞ MOLEKÜLER ÇALIŞMALAR

Ülkemizde süs *Allium*'larında moleküler seviyede yapılmış olan çalışmalar fazla değildir. Daha çok RAPD-PCR analizleri ile türlerin birbirlerinden ayırte edilmesine çalışılmıştır. Ör; Ankara Üniversitesinden Açık ve ark (1997) , Türkiye'de bulunan *Allium* türleri arasındaki genetik uzaklıkları belirlemek amacıyla 16 farklı türde RAPD-PCR analizi yapmışlar ve sonuçta RAPD tekniğinin *Allium* türlerinin ayırte edilmesinde uygun ve etkili bir yol olduğunu bulmuşlardır.

9. ALLIUMLARDA YAPILMASI GEREKLİ ISLAH ÇALIŞMALAR

Allium'larda yapılmış çalışmalar oldukça az olduğundan bir çok islah çalışmasının yapılması gerekmektedir. Bunlardan bazıları, çiçeklenme süresinin uzatılması, hoş kokulu türlerin elde edilmesi ve doku kültürü gibi çoğaltım tekniklerinin geliştirilerek hem hastalık-zararlılara karşı dayanıklılığın hem de türlerin hızlı çoğaltımının sağlanmasıdır.

Bu çalışmaların yapılmasıyla hem doğamızdaki yabani türler korunmuş olacak hem de süs bitkileri sektörümüze canlılık getirmesi sağlanmış olacaktır.

10. ALLIUMLARIN HASATI

Allium'lar kesme çiçek olarak kullanıldığı zaman çiçeklerin % 50'si açtığında kesim yapılmalıdır. Kesilen çiçekler 0-2 C'de 1-2 hafta saklanabilir.

Türlerin bazıları kesildikleri zaman sarımsak ya da soğan gibi kokar. Saplar birkaç dakika için suya konduğunda kokuları hızla kaybolmaktadır. Bu durum kesme çiçek amacıyla kullanılacak türlerde oldukça önemlidir (DE HERTOGH, 1989).

SUMMARY

Using as ornamental plants of *Allium* species

Some species of *Alliums* are used widely as ornamental plants in developed countries. Whereas, in our country, ornamental *Alliums* which grow plenty of in nature are not used for this purpose. In this article, we mentioned their growing and usage facilities in developed countries. Also, it was stated that how ornamental *Alliums* could be evaluated in our countries.

KAYNAKLAR

AÇIK ,L., SAMANCI, B., YAPAR,M., KUBAR, A.,1997. Bazı *Allium* Türlerinin RAPD - PCR ile Genetik Analizleri. *Akd. Üniv. Ziraat Fak. Derg.*, 10,143-148.

ANONİM, 2000. Doğal çiçek soğanlarının 2000 yılı ihracat listesi. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü

BAYTOP, T., MATHEW B., 1984. Bulbous plants of Turkey. London.

BRYAN, 1989. Bulbs. Timber Press inc.Portland, Oregon,v:1 ,.A. H. 68-73 pp.

DADD,R.,1987. The discovery and introduction of *Allium giganteum*. *Kew Magazine* 4,91-96.

DE HERTOIGH, A.A.,1989. Storage of cut bulb flowers. Holland Bulb Forcers Guide, 4 th Edition, International Flower Bulb Center, Hillegom, The Netherlands.pp:A-83.

DE HERTOIGH, A.A AND LE NARD, M. ,1993. The Physiology of Flower Bulbs Elsevier Amsterdam, The Netherlands.

IGEME, 1999. Cut Flowers. IGEME Kayıtları, Ankara.

KIK, C., KAMENETSKY, R. and RABINOWITZ, H. D., 1999. Development of high quality *Alliu* species for cut flower production. Final Report. DIARP (Dutch -Israeli Agricultural Research Programme) 40 pp.

PVS/ BKD (1998/1999) Bloembollen-Voorjaarsbloeiers. Beplante Oppervlakte 1995 / 1996 tot en met 1998/ 1999. Productschap Tuinbouw, Den Haag and Bloembollenkeuringsdienst, Lisse. The Netherlands, pp:97-99.